

ВТРАТИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ УНАСЛІДОК ВТОРГНЕННЯ РФ

Іванова Н. Ю.¹, Жуков М. О.²

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

E-mail: ¹n.ivanova@ukma.edu.ua, ²mo.zhukov@ukma.edu.ua

Людський капітал є ключовим рушієм економічної продуктивності та основним гарантом зростання особистих доходів за умов інформаційно-технологічної економіки ХХІ століття. Такі реалії стосуються зокрема і України, позаяк наукоємні та технологічні галузі (які мають найбільшу потребу у знаннях, досвіді та навичка працівників, а отже – у людському капіталі) є галузями, які створюють найбільшу додану вартість. Таким чином, можна стверджувати, що людський капітал є стратегічним фактором економічного зростання України.

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року завдало безпрецедентного удару по людському капіталу країни, спричинивши значні втрати серед населення, масову міграцію та мобілізацію працездатних громадян. Тому важливо детально дослідити втрати людського капіталу, яких Україна зазнала внаслідок повномасштабного вторгнення. Як показали дослідження, одним із наочних рейтингів є Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (GTCI) [1].

Аналізуючи цей індекс, можна побачити, що показники України за різними категоріями значно змінилися після вторгнення. Найбільші втрати людського капіталу були викликані масовою міграцією, що включала жінок, дітей, студентів, людей похилого віку та частину працездатних чоловіків. Багато з них адаптувалися та асимілювалися в нових країнах, що ускладнює їх повернення.

Як і більшість аналогічних індексів, даний індекс не може претендувати на цілковиту об'єктивність і репрезентативність, проте на нього можна спиратись, аби отримати уявлення про загальну ситуацію. Варто зазначити, що показник «Глобальні знаннєві навички» (а саме він є тим, який найкраще характеризує людський капітал) в

Україні є найвищим з-поміж усіх інших, що свідчить на користь істотного потенціалу людського капіталу України.

Слід зазначити, що чи не найбільших втрат людський капітал України унаслідок війни зазнав не через фізичні руйнування інфраструктури, а через масову міграцію населення. Істотна демографічна криза спостерігалася в Україні протягом років до повномасштабного вторгнення. Вона виявлялася у стабільно негативному природному прирості населення із 1993 р., істотному відтоку населення до інших країн та відносно високим рівнем смертності. Востаннє перепис населення в Україні було здійснено у 2001 р., то ж цілком очевидно, що жодні з його даних не є актуальними станом на 2024 р. Станом на нинішній момент, кількість населення України оцінюється різними альтернативними методами, зокрема на основі даних державної прикордонної служби, яка має інформацію щодо кількості осіб, які перетинають державний кордон, на основі даних мобільних операторів тощо. Згідно із оцінкою Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи, населення України станом на 1 січня 2024 року становило приблизно 34 890,61 тис. осіб, серед яких жінки складають 52,34 %, чоловіки – 47,66 % [2]. Це наочно демонструє істотне зниження кількості населення з 1989 року, коли населення становило близько 52 млн осіб.

У зв'язку із нерівномірним ураженням різних регіонів України внаслідок бойових дій, спостерігається значний обсяг внутрішньої міграції, яка станом на кінець 2023 року сягнула кількості 3 522 045, які офіційно зареєстровані як ВПО.

Згідно із даними Євростату, станом на 31 березня 2024 року близько 4,2 мільйона громадян, які перемістилися за межі України через російське вторгнення 24 лютого 2022 року, мали статус тимчасового захисту в країнах ЄС [3].

Співвідношення тих, хто отримав тимчасовий захист з України, відносно населення ЄС становило 9,4 на тисячу осіб на кінець березня 2024 року. Чехія (33,7), Литва (26,7), Польща (26,0), Естонія (24,9) і Латвія (23,7) мали найвищі коефіцієнти. Протягом першого кварталу 2024 року кількість рішень про надання тимчасового захисту (197 585) громадянам країн, які не входять до ЄС, у ЄС зменшилася на 2,7 % порівняно з четвертим кварталом 2023 р. Найбільше українців проживає у Німеччині (1 301 790 осіб) та Польщі (955 520 осіб) [3].

Офіційні дані не зовсім відповідають реальній ситуації, оскільки з різноманітних причин далеко не всі особи офіційно реєструють свій статус ВПО або біженця, тож з точки зору статистики вони є невидимими, а отже, сумарна кількість осіб, які є внутрішньо переміщеними або покинули Україну, є більшою.

Як свідчать дослідження, основними демографічними групами, які виїжджали закордон, були жінки, діти, студенти, які навчалися в іноземних вишах (коли їх виїзд іще дозволявся у 2022 році), люди похилого віку, та частина чоловіків, які мали право на виїзд закордон згідно з чинним законодавством. Також доволі значна кількість чоловіків працездатного віку покидають Україну нелегальним шляхом, їх кількість важко із точністю оцінити.

З-поміж іншого, на окупованих територіях російський агресор вдається до таких дій, як примусова евакуація населення або депортація дітей [4], трагедія, обсяги якої досі важко оцінити. Молодий вік великої кількості депортованих, багато з яких є дітьми, лише погіршить згубність наслідків для демографії і людського капіталу України.

Економічний удар від такої кількості відпливу населення є безпрецедентно сильним, оскільки більшість українських біженців мають освіту і досвід праці у різних секторах економіки. Так, дослідження, проведене Лабораторією законодавчих ініціатив стверджує, що до війни серед українців, які виїхали за кордон, 36,1 % були кваліфікованими працівниками, 14,4 % приватними підприємцями, 12,9 % спеціалістами з різних технічних і гуманітарних галузей, 10 % були керівниками різних ланок, 7,2 % – пенсіонерами і 6,1 % – безробітними [5]. Зокрема у зв'язку з цим, велика частина цих демографічних і економічних втрат є незворотною, оскільки українці закордоном демонструють доволі високу здатність до адаптації та асиміляції до життя в інших суспільствах: істотна кількість знаходить роботу, вступає до навчальних закладів і навіть засновує власні підприємства.

У свою чергу, така демографічна ситуація призведе до складної ситуації всередині України, коли велика частка громадян неефективно залучені до економічного та суспільного життя, оскільки відчуватиметься брак працівників у багатьох галузях економіки у зв'язку з браком кваліфікованих кадрів, з іншого боку, спостерігатиметься високий рівень безробіття через неспроможність багатьох громадян адаптуватися до життя в нових регіонах або ж покращити свою кваліфікацію. Усе це відбуватиметься на тлі хронічної потреби сил оборони у нових бійцях, яким також потрібно забезпечувати належне навчання та матеріальне забезпечення. У 2024 році очевидною стала проблема неможливості масової демобілізації бійців із сил оборони, оскільки опір збройній агресії російської федерації залежить від наявності в рядах сил оборони досвідчених бійців, які майже безперервно захищають Україну від 2022 року, а дехто навіть і з 2014-го.

Наразі не існує гарантованого та перевіреного комплексу дій, який невідворотно створить сприятливі умови для покращення люд-

ського капіталу. Соціально-економічні умови кожного окремого суспільства та навіть його окремих частин є унікальними, а тому, потребують індивідуалізованого підходу у сфері політики щодо покращення якості людського капіталу. Ці реалії тим більше стосуються України, оскільки станом на 2024 р. Україна перебуває в умовах, яким не існує ідентичного аналогу ані в сучасності, ані в найближчі періоди історії. Варто зазначити, що оскільки збройна агресія рф проти України продовжує тривати, негативні наслідки цієї збройної агресії завжди матимуть місце навіть за найкращого та найпотужнішого опору.

Таким чином, шкода людському капіталу України завдаватиметься певною мірою протягом всього періоду збройної агресії, і сфера вирішення цієї проблеми перебуває у військово-політичній сфері, а не у соціально-економічній. За цих умов, спроможності держави перебуває лише пом'якшення негативних наслідків збройної агресії.

Література

1. The Global Talent Competitiveness Index 2023: Whata Difference Ten Years Make What to Expect for the Next Decade Fontainebleau, France. URL: <https://www.insead.edu/system/files/2023-11/gtci-2023-report.pdf>
2. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи Національної академії наук України. Національний демографічний прогноз по Україні 2023. URL: https://idss.org.ua/forecasts/nation_/pop_proj
3. Temporary protection for persons fleeing Ukraine – monthly statistics URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics
4. Назарко С. О., Канцур І. Г., Познанська І. В. Управління людським капіталом в умовах війни. Економіка та суспільство. Вип. № 41/2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-32>
5. Лабораторія законодавчих ініціатив. Звіт за результатами дослідження «Дослідження становища вимушених мігрантів з України за кордоном і їхніх планів щодо повернення в Україну» 2023. 173 с. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/lab-migrant-work-3.pdf>